

ЗГРАДА ХИПОТЕКАРНЕ БАНКЕ У САРАЈЕВУ

МАРИНА ЂУРЂЕВИЋ

Зграда Хипотекарне банке у Сарајеву дело је једног од најистакнутијих српских архитеката и носилаца модерне архитектонске мисли у периоду између два светска рата Милана Злоковића. Првобитни пројекат Злоковић је израдио 1928. године, која по много чему означава прекретницу у развоју српске архитектуре. Управо те године отпочињала је модернистичка ера београдске архитектуре за чији су развој два догађаја била од пресудног значаја. Први од њих био је изложба савремене чехословачке архитектуре у Београду која је пружила јединствену прилику младим архитектурама да ближе упознају архитектонска достигнућа земље која је била један од извора најмодернијих схватања у архитектури.¹ Други, још значајнији догађај био је оснивање Групе архитеката модерног правца којом је у нашој средини борба за модерну архитектуру била и формално озваничена.² Група је окупила архитекте који су „схватили архитектуру на бази модерних естетичких и техничких новина, засновану на културном животу данашњег друштва.“³ У време када је борба за модерну архитектуру код нас тек почињала, овакве идеје, које данас изгледају уобичајено, представљале су прави бунт у односу на школско васпитање, званичну архитектуру и схватања широких кругова грађанства.

Година 1928. била је пресудна и у стваралаштву Милана Злоковића. Наиме, након пројекта за сопствену вилу на Котеж Неимару, којом се, готово једини међу нашим градитељима принципима модерног пројектовања, приближио и пре чехословачке изложбе и оснивања Групе архитеката модерног правца, Злоковић је 1928. године израдио три конкурсна пројекта која су одиграла кључну улогу у даљем развоју модернистичких идеја.⁴ Међутим, идеје уграђене у ове пројекте биле су исувише смеле да

1 Није потребно посебно наглашавати колики је значај изложба чехословачке савремене архитектуре могла имати у средини у којој су директне везе и утицаји са архитектонским збивањима у иностранству биле изванредно ретка појава. О најновијим достигнућима у свету наши архитекти обавештавали су се, углавном, прелиставајући стручну литературу и иностране часописе које је набављала Пеликанова књижара у Београду.

2 Оснивачи групе били су архитекти Бранислав Којић, Милан Злоковић, Душан Бабић и Јан Дубови.

3 Записник о раду оснивача Групе који се чува у Заводу за заштиту споменика културе града Београда.

4 Били су то пројекти за Коларчев народни универзитет у Београду, Инвалидски дом на Малом Калемегдану и Поморски музеј јадранске страже у Сплиту.

би однеле неку од награда које су додељене пројектима знатно ближим академским концепцијама. Очигледно је да су, у време када је модерна тек крчила пут, авангардне идеје најтеже оствариване управо на монументалним објектима јавне намене, па их стога није било реално очекивати ни на објекту чији је наручилац Хипотекарна банка.

Периодика објављивана у међуратном периоду развоја српске архитектуре послужила је као значајан документ о објекту о којем је реч, па је уз саму реализацију, пројекте, скице и цртеже била један од примарних извора у проучавању. Захваљујући подацима које је у међуратном периоду објављивала дневна штампа, често смо у прилици да реконструишемо читав ток настајања јавних објеката, од идеје о подизању, преко набавке средстава, бирања локације, расписа конкурса и његових резултата до реализације. Често се на страницама дневних листова могу наћи драгоцене стручне полемике око текућих архитектонских питања, које, нажалост, нису битно одређивале след архитектонских збивања, али су остале веран документ једног времена и начина мишљења. Уз ревносно праћење свих пригодних церемонија, с једне стране и сукоба око питања најразличитије врсте, од оних најозбиљнијих до најбаналнијих, с друге стране, стиче се још целовитија слика о друштвено-политичкој и културној клими у којој су ова дела настала. Она је битно одређивала не само намену, садржину и функцију ових објеката, већ и њихов стил, због чега они пружају веродостојну слику свог времена у готово свим сферама деловања.

Када је у питању Хипотекарна банка у Сарајеву, нажалост, оваквих текстова, у односу на значај здања, релативно је мало, а подаци које у њима налазимо не пружају основу за исцрпнију анализу изградње објекта и околности под којима се она одвијала. Далеско више пажње посвећено је церемонији освећења зграде, званичницима који су јој присуствовали и пословању банке него самој палати, њеном садржају и изгледу. Из расписа конкурса који је објавила Политика 1928. године сазнајемо да су право на суделовање имали сви архитекти држављани Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и архитекти Руси који живе у границама краљевине, да је рок за предају радова био 30. април те године.⁵ Објављена су и имена чланова оцењивачког суда који су сачињавали представници Хипотекарне банке, Министарства грађевина, Београдског универзитета и Београдске општине. Међу њима су се нашли и тако угледни градитељи попут Драгутина Ђорђевића, Димитрија Лека и Петра Бајаловића. Услови и програм конкурса нису објављени. У марту 1931. године Политика је објавила да су довршени спољни радови новоподигнуте палате и прогласила је за најлепшу грађевину подигнуту после ослобођења у Сарајеву.⁶ Поменуто је такође да је зграда подигнута у срцу трговачког дела вароши и да је знатно утицала на промену њеног изгледа. Међутим, у новинским текстовима не помиње се постојање првобитног, неизведеног Злоковићевог пројекта из 1928. године, нити је објављена његова фотографија. О изгледу тог пројекта можемо судити на основу фотокопија које су се, срећом, сачувале у заоставштини аутора. Већ на први поглед уочљива је веза са медитеранском градитељском културом којом су били инспирисани и неки претходни Злоковићеви пројекти попут куће за непознатог инвеститора из 1924. године или зграда Јосифа Шојата у улици Краља

5 Скица за филијалу Хипотекарне банке у Сарајеву, Политика, 2. 3. 1928.

6 Палата Хипотекарне банке у Сарајеву, Политика, 31. 3. 1931.

Милутина из 1926. године.⁷ Симетрично организована кубична структура блока са наглашеним средњим ризалитом оживљена је подједнаким бројем лучно и угаоно засведених отвора чији су оквири рустично обрађени. Врло сличну концепцију у медитеранском духу применио је неколико година касније и Богдан Несторовић пројектујући зграде Народне банке у Битољу и Дубровнику. У даљој разради пројекта, до које је дошло између маја 1928. године и септембра 1929. године, када је започета изградња, Злоковић је у сарадњи са Војином Петровићем, архитектом Хипотекарне банке, изменио концепцију, уносећи у њу знатно виши степен академске строгости. Симетрична структура оштрог кубичног волумена задржана је као основа и у новој, измењеној композицији здања. Међутим, уместо средишњег, сада су наглашени бочни ризалити.⁸ Док су квадратни прозори у потпуности заменили лучне. Јонски пиластри и архитравни венцац на прочељу, постали су главни носиоци нове концепције обогаћене улазним степеништима, рељефним композицијама и скулптурама на улазу.⁹ Чистота израза, уравнотежене, ликовно брижљиво обрађене масе складних пропорција и јасна визуелна читљивост, резултат су промишљеног и одмереног архитектонског става на плану организације и обликовања простора. Монументална концепција дала је објекту ефекат величанствене мирноће постигнуте једноставношћу, складом и хармонијом односа.

Иако је Злоковић у време када је пројектовао Хипотекарну банку већ увелико прихватио модерне архитектонске идеје, од којих је неке већ реализовао на сопственој вили, Сарајевски објекат обликовао је у потпуности и академском духу који је двадесетих и тридесетих година овог века још увек владао, како на домаћој тако и на европској архитектонској сцени. То је, уствари, модернизована варијанта академске монументалне архитектуре каква се могла видети на Светској изложби 1937. године, на грађевинама подигнутим на другој обали Сене, попут Musée d'Art Modern и Palais Chaillot. Успела решења у овом стилу налазимо и у Америци и Асплундовом стокхолмском крематоријуму (1935–40), Линколновом Меморијалу у Вашингтону (1914–1922) или Националној галерији уметности у Вашингтону 1937 године.

Веома слична решења Злоковићевој Хипотекарној банци, у духу академске монументалне архитектуре, налазимо и у српској међуратној архитектури на објектима као што су Несторовићева банка у Крагујевцу, Леково Министарство социјалне политике и народног здравља или Бабићев пројекат за Ратнички дом.¹⁰

Упадљиву сличност, решењу фасадног платна, запажамо на кући Невене Заборски у Далматинској улици коју је Злоковић пројектовао исте године када и Хипотекарну банку. Модернизовани академизам стил је који ка-

7 То не чуди с обзиром да је Злоковић рођен на обали Медитерана и да му је италијанска ренесанса била надхват руке.

8 Решење у постављању отвора подсећа на далеки пројекат концертне дворане из 1921. године.

9 Скулпторске радове извео је врло успело академски вајар Владимир Загорудњук. На главној фасади скулптуре алегорички приказују декоративну уметност и архитектуру, а на бочним су представљене трговина, богатство, морепловство, затим индустрија, пољопривреда и обиље.

10 Злоковић је у то време друговао са Душаном Бабићем, па у њиховим пројектима налазимо упадљиве сличности. Међутим, с обзиром на чињеницу да је конкурс за Бабићев пројекат расписан управо у време када је Злоковић разрађивао свој за Хипотекарну банку, првенство идејног решења остало је до краја неразјашњено.

рактерише оба објекта. Чврсти обриси кубичног волумена, поштовање осне симетрије, јонски пиластри, квадратни отвори, рељефне композиције неки су од заједничких елемената у концепцији обе грађевине.

Били су то последњи објекти у Злоковићевом опусу на којима су, и поред извесне модернизације облика, још увек присутни упадљиви уступци академској традицији. У реализацијама које следе Злоковић ће у пуном маху развити своје модерне визије које ће се на најбољи начин отелотворити на хотелу Жича у Матарушкој бањи, Дечјој клиници, вилама Штерић и Прендић у Београду и Привредном дому у Скопљу. Зграда Хипотекарне банке нашла се негде на прекретници Злоковићевог развојног пута, између академске традиције коју је покушавао да напусти и модерних идеја које ће тек морати да сачекају на своју пуну афирмацију. И поред тога, дело поседује све одлике особеног Злоковићевог израза и као такво представља значајно остварење, како у његовом опусу, тако и у историји међуратне српске архитектуре у целини.

The building of the Hipotekarna Banka (Hipotekarna Banka = the Mortgage Bank) in Sarajevo is the work of Milan Zloković, one of the most prominent Serbian architects and champion of modern architectonic thought during the period between two world wars. The initial project, inspired by Mediterranean architectural culture, was conceived in 1928. The symmetrically organized cube-shaped structure of the block, with an accentuated central risalto, was enlivened by an equal number of arch – and angle-shaped vaulted openings, the frames of which were rustically treated. During the further elaboration of the project, which took place between May 1928 and September 1929 when the actual building of the Bank began, Zloković in collaboration with Vojin Petrović, the Hipotekarna Bank architect, changed his concept by introducing into it a considerably higher degree of academicist severity. The symmetrical structure of a sharp cube-shaped volume was retained as the basis in the new, changed composition of the edifice. But, instead of a central risalto, now there were accentuated side risaltos, while the square-shaped windows completely replaced the arched ones. Ionic pilasters and the architrave wreath in the facade became the principal bearers of the new concept enriched by the entrance stairway, relief compositions and sculptures at the entrance. The purity of expression, balanced, figuratively meticulously worked out masses of harmonious proportions and clear visual readability were the result of a well-considered and reasonable architectural position as far as the organization and formation of space were concerned. Monumental concept provided the object with the effect of magnificent serenity, achieved by simplicity, harmony and harmonious relationships. Although at the time when he designed the Hipotekarna Banka Zloković had already accepted modern architectural ideas, some of which he realized in his own house, he formed the Sarajevo building entirely in the academicist spirit which was still prevailing during twenties and thirties of this century both on the Yugoslav and European architectural scenes. The Hipotekarna Banka building in Sarajevo found itself somewhere at the turning point of Zloković's development path, between academicist traditions which he was trying to abandon and modern ideas which had still to wait for their full affirmation. But, in spite of this, the building possesses all features of Zloković's characteristic expression, and as such it represents a remarkable achievement both in his opus and in the history of Serbian architecture between the two world wars as a whole.